

Ковальчук І. Заходи німецької окупаційної влади і кількість населення Житомирщини вивезеного на примусові роботи до Третього району / І. Ковальчук // Шевченківська весна – 2015: історія: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / [ред. кол. : проф. І. К. Патриляк (голова), доц. А. О. Руккас (заст. голови), О. Р. Магдич (від ред.)]. – К. : Логос, 2015. – С. 267–269.

Пропаганда німецької окупаційної влади в Україні, практично одночасно з власним закріпленням на цих територіях, намагалася залучити українське населення для роботи на економіку Третього району. 31 грудня 1941 р. житомирська газета «Голос Волині» опублікувала оголошення під назвою «Українські чоловіки та жінки!». У ньому вказувалося: «Німецький народ дає вам можливість корисної і добре оплачуваної роботи. До того часу, поки ви будете працювати в Німеччині, ваші родини тут будуть цілком забезпечені. Хто добровільно згодиться їхати до Німеччини повинен з'явитися до Житомирської Біржі Праці (Селянська вул. 10): в п'ятницю, 9 січня 1942 р. і в суботу, 10 січня 1942 р., від 7:30 до 16 год.» [1]. Оголошення «Про роботу в Німеччині», уже дещо менш пафосного змісту, було опубліковано у цьому виданні й від 7 січня 1942 р. [2]. Підсумком таких пропагандистських заходів стало здійснення нацистами у січні 1942 р. на території Житомирської області першого добровільного набору робочої сили до Німеччини: записалися 300 добровольців [3, арк. 17]. Згодом стане зрозуміло, що розголошена у місцевій пресі добровільність була лише димовою завісою, а насправді ж цих людей у Райху чекали важкі умови праці й жорстоке ставлення.

Після запровадження у березні 1942 р. посади головного уповноваженого з використання робочої сили, яку обійняв Ф. Заукель, масштаби роботи вербувальних комісій на окупованих територіях Сходу значно зросли. З весни 1942 р. німці розпочали масові облави на місцеве населення із залученням до цього поліції та солдатів вермахту. Запроваджена система з обіцянок, соціального тиску і бруталного терору дала їм змогу того року депортувати з окупованих східних територій понад 1.000.000 цивільних робітників, більшість з яких (714.000) були вихідцями з України [4].

Тому населення усіяло намагалася уникнути відправки на роботу до Німеччини. Набули поширення всеможливі форми симуляції, а частина молоді навіть вдавалася до самокалічення. Так, у наказі житомирського генерал-комісара усім гебітскомісарам від 17 вересня 1943 р. вказувалося, що молоді люди, які прибувають до штабів для відправлення у Райх, випивали перед цим настоянку з махорки, щоб викликати прискорене серцебиття і запаморочення голови чи використовували штучну підтримку різних шкірних захворювань, опухлості кінцівок, тощо [5, с. 128]. У таких випадках населенню часто допомагали місцеві лікарі.

Щоб забезпечити Німеччину необхідною кількістю робітників зі сходу – остарбайтерів нацистська цивільна окупаційна влада встановила жорстко контрольовану систему. Генерал-комісар розсилав накази гебітскомісарам, які розподіляли кількість осіб по районах і відправляли план головам районних управлінь, а останні – головам сільських управлінь і громадських господарств. У 1943 р. німецька окупаційна влада вдавалася до мобілізації на примусові роботи всього працездатного населення віком від 16 до 50 років [4]. Кількість

остарбайтерів із кожного села залежала від загального числа людей необхідної вікової групи. Для прикладу, наведемо наступні дані: із селища Брусилів за весь період окупації на примусові роботи до Райху вивезено біля 200 чоловік [6, арк. 20 зв.], з села Токарів Ярунського району відправлено біля 40 осіб [7, арк. 4], а з села Грабняк Горошківського (Володарськ-Волинського) району вивезено 16 молодих людей [8, арк. 19]. У разі зриву планів набору робочої сили, окупаційні поліцейні органи розпочинали облави і полювання на людей. Коли ж і такі заходи виявлялися безрезультатними, здійснювалися каральні акції проти населення цілих сіл.

Загалом із Житомирської області було вивезено на примусові роботи до нацистської Німеччини 75.535 осіб [8, с. 90–91; 10, с. 18]. Сучасна українська дослідниця Т. Пастушенко наводить дещо іншу цифру – 59.975 чоловік [11]. Що стосується усієї території України, то 1942 р. було депортовано до III Райху 714.000 осіб, у 1943 р. – 1.090.000 чоловік, а 1944 р. – ще 600.000 її мешканців [4]. Загальний підрахунок цих даних дає результат у 2.404.000 осіб, які були депортовані з території України в сучасних кордонах до нацистської Німеччини та її союзників. До цього часу вказана цифра, введена до офіційного обігу радянською історіографією, сприймається більшістю істориків як незаперечна істина й не піддавалася серйозній перевірці.

Отже, за роки незалежності проблема остарбайтерів із України набула актуальності та почала активно розроблятися науковцями. Характерне дослідження окремих питань проблематики, зокрема джерельної бази (вивчення листів, фільтраційних справ, зібрання усних свідчень тощо) та регіональних аспектів цієї проблеми дозволить відтворити цілісну картину тогочасних подій.

Список джерел та літератури

1. Голос Волині (Житомир). – 1941. – 31 грудня.
2. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 7 січня.
3. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.). – Ф. П–1376, оп. 1, спр. 2., 144 арк.
4. Українські примусові робітники в Німеччині («остарбайтери»). – Режим доступу : <http://territoryterror.org.ua/uk/history/1939-1945/third-reich/ost-arbeiters/>
5. Житомирщина у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. : [зб. документів та матеріалів] / [відп. ред. О. С. Чорнобривцева]. – К. : Наукова думка, 1969. – 292 с.
6. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі – АУ СБУ ЖО). – Ф. 5, оп. 1, спр. 4011, 117 арк.
7. АУ СБУ ЖО. – Ф. 5, оп. 1, спр. 8048, 100 арк.
8. АУ СБУ ЖО. – Ф. 5, оп. 1, спр. 7643, 223 арк.
9. Книга Пам'яті України. Житомирська область : в 12 т. / [голова редколегії Р. Р. Петронговський]. – Житомир : Льонок, 1993– . – Т. 12 : – 1995. – 640 с.
10. Житомирщина в період тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками 1941–1944 рр. : [зб. документів] / [відп. ред. П. М. Степанов]. – Житомир : Радянська Житомирщина, 1948. – 219 с.
11. Пастушенко Т. Українці на примусових роботах у Третньому райху. Скільки їх було? – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/research/2012/05/8/84523/>